

UN FRAGMENT DE DIPLOMĂ MILITARĂ DE LA ROMULA

de CONSTANTIN C. PETOLESCU și DAN BĂLTEANU

Fragmentul de **diplomă militară** a fost descoperit în anul 1994, în cursul săpăturilor în zona cartierului de olari de la Romula. Un studiu amănunțit al acestei modeste epigrafe a permis reconstituirea cu probabilitate a unei noi perechi de **consuli**: **L. (?) Sempronius Gracchus** și **L. Aemilius Frontinus**, datând de la sfârșitul anului 167.

În campaniile de cercetări arheologice de la Romula¹ din anii 1992, 1994 și 1995 a fost cercetată, în zona cartierului de olari (pe partea dreaptă a drumului Romula-Acidava), o groapă (de formă aproximativ rotundă, 10 x 11 m, atingând spre centru adâncimea de 2,15-2,55 m), folosită inițial pentru extragerea argilei. Umplutura prezintă două niveluri principale, corespunzând cronologic celor două niveluri surprinse pe toată suprafața cartierului meșteșugăresc. Cel mai vechi nivel (situat sub adâncimea de 1,15-1,50 m) a putut fi datat în secolul al II-lea (pe baza materialului arheologic descoperit: o monedă de la împăratul Hadrian, un vas *terra sigillata* produs la Lezoux în atelierul lui *PATERNVS*, trei fibule romane cu balama, vase cu decor în tehnica barbotinei); din acest nivel a ieșit la lumină (în anul 1994) un mic fragment de diplomă militară (4,4 x 3,3 cm). După umplerea gropii, suprafața a fost nivelată cu un strat de pietriș și fragmente de țigle și cărămizi; deasupra acestui strat au fost descoperite monede emise de împărații Septimius Severus și Severus Alexander. Fragmentul face parte din *tabella II* a diplomei; se păstrează partea stângă (dinspre marginea de legătură a diptychului)² (fig. 1).

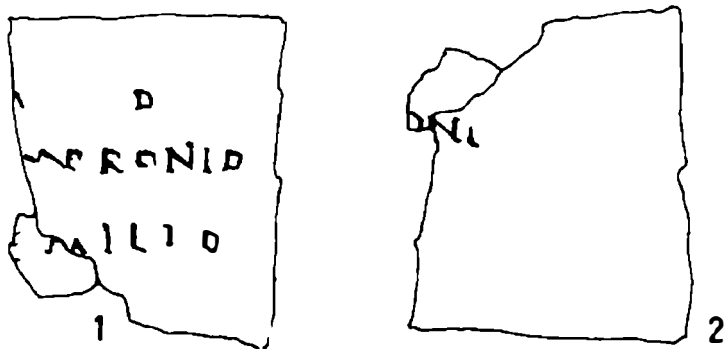

Fig. 1. Fragment de diplomă de la Romula (*tabella II*: 1 *intus*, 2 *extrinsecus*).

Precum se știe, textul de pe partea interioară (*intus*) a ambelor tăblițe era scris pe lat: el repeta textul de pe fața exterioară (*extrinsecus*) a tăbliței I. De

¹ Autorii mulțumesc domnului dr. Gh. Popilian, autorul săpăturilor de la Romula, care le-a cedat spre publicare acest fragment de diplomă militară.

² Pentru descrierea unei diplome militare, vezi: R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*⁴, Paris 1914, p. 302-308; CIL XVI, p. 147-150; I. I. Russu, IDR I, p. 64-67.

reținut că pe partea interioară a tăbliței II, textul începea de obicei din locul unde se indică data și consulii. Prin urmare, cele două resturi de nume păstrate pe fragmentul de la Romula erau gentiliciile consulilor în funcție: [*Se*]mpronio și [*Ae*]milio (cazul ablativ).

Primul *nomen* citat este purtat în epoca republicană de numeroase personalități (unele celebre) ale istoriei romane³. Din primii ani ai imperiului menționăm pe L. Sempronius Atratinus (*proconsul* al Africii, 22/21 a. Chr.)⁴ și Ti. Sempronius Gracchus (*quaestor*, anul 2 a. Chr.)⁵. Mai târziu, întâlnim pe M. Sempronius Fuscus, *proconsul Baeticae* (pe la 78/79)⁶. Din sec. II se cunosc L. Sempronius Rufus (consul în anul 113)⁷ și Sempronius Donatus, *c(larissimus) v(ir)* (într-o inscripție de la Cordoba, în Baetica)⁸; L. Sempronius C[...] Celsus Servilianus Fabianus, *pr[oco(n)s(ul)] provinc(iae) Baeti[cae]* (datat în perioada Marcus Aurelius-Severi)⁹; L. Sempronius [...], ὁ κρᾶτιστος ἀνθύπατος, într-o inscripție din Cyrene (în 191/192 sau 192/193)¹⁰.

Celălalt consul din tăblița de la Romula ar putea fi identic cu cel de-al doilea din perechea de consuli din diploma de la Eining (Raetia), datată *a(nte) d(iem) XVIII k(alendas) Ian(uarias)* (16 sau 19 decembrie), cândva între anii 161–168¹¹ sau chiar între 164–166¹²: [...]*CI[I]O.L.AEMILIO FRONI[]*. *COS.* Acest L. Aemilius Front[...] ¹³ ar putea fi identic cu L. Aem[ilius L.f.] Quirin(a) Fron[tinus], legat al Galliei Lugdunensis¹⁴; este de asemenea identificat cu un *proconsul* al Asiei din timpul lui Commodus: *Aimilios* (Eusebius, *Hist. eccl.* 5, 18, 9) și cu L.

³ Vezi T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, New York, 1952, p. 614–616 (indici).

⁴ CIL I², p. 50 (=InscrIt XIII/1, p. 87); CIL I², p. 77 (=InscrIt XIII/1, p. 571). Cf. B. F. Thomasson, *Laterculi praesidum* (abreviat: LP), Göteborg, 1984, col. 371, nr. 3.

⁵ CIL VI, 1515. Cf. S. Demougin, în *Atti del Colloquio internazionale AIEGL su Epigrafia e Ordine Senatorio, Roma, 14–20 maggio 1981*, I (Tituli 4), Roma, 1982, p. 98.

⁶ CIL II, 1423 (=ILS 6092; AnnÉp, 1962, 283). Cf. G. Alföldy, în *Atti... II (Tituli 5)*, p. 350; Thomasson, LP, col. 21, nr. 9. Vezi și comentariul din AnnÉp, 1984, 435.

⁷ Apare concesionar al apei la Roma (CIL XV, 7 530; vezi W. Eck, în *Tituli 5*, p. 220) și consul în 113 (coleg de consulat al lui Cn. Cornelius Urbicus; menționați în *Fasti Ostienses* și *Fasti Potentini*: A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, 1952, p. 33; recent într-o diplomă militară cu trupele Pannoniei Superioare descoperită la Castra Regina: AnnÉp, 1988, 906).

⁸ AnnÉp, 1978, 421.

⁹ CIL VI, 1513–1514. Cf. Thomasson, LP, col. 24, nr. 39.

¹⁰ SEG XX, 1964, 727 (=AnnÉp, 1963, 140). Cf. Thomasson, LP, col. 366, nr. 49; P. M. M. Leunissen, *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180–235 n.Chr.)*. *Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Elite im Römischen Kaiserreich*, Amsterdam 1989, p. 297.

¹¹ CIL XVI, 125.

¹² RMD, II, p. 125.

¹³ PIR², A 345.

¹⁴ PIR², A 346.

A[e]milius L. f. Quir(ina) [Frontinus] (menționat într-o inscripție din anii 182/185 din Africa Proconsularis¹⁵).

Pe fața exterioară (*extrinsecus*) a tăbliței de la Romula, cele trei litere păstrate reprezintă partea finală a gentiliciului unui martor (*signator, testis*), în cazul genitiv. Ținând seama de distanța dintre rândurile de pe *intus*, ca și de faptul că numele martorilor (7 la număr) erau scrise mai rar, rezultă că martorul cu numele păstrat parțial era penultimul din serie (al V-lea). Căutând în repertoriul diplomelor militare¹⁶, o întregire convenabilă a literelor [...]ONI este cea cu numele lui C. Pomponius Statianus (gentiliciul martorului, la genitiv, trebuie să fie mai lung decât *nomina* martorilor din rândurile următoare): acesta apare pe locul al VI-lea în diplomele din anii 154¹⁷, 157¹⁸, 158¹⁹, 164²⁰, 165²¹, 166²² și pe două fragmente databile în intervalul 160/i67²³; dar în anul 167 el trece pe locul al V-lea²⁴, ceea ce ar fi o indicație pentru datarea abia în acest an a fragmentului de diplomă de la Romula. Ultimii martori din diploma din anul 167: P. Ocilius Priscus (r. 7) și L. Pullius Zosimus (r. 6), având gentiliciile (la genitiv) mai scurte, nu apar în fragmentul de la Romula.

După părerea lui G. Alföldy, consulatul lui L. Aemilius Front[inus], menționat în diploma de la Eining, datează cel mai devreme din anul 164²⁵; pe baza diplomei noastre de la Romula, acest consulat poate data chiar din anul 167.

Numele colegului său de consulat este cunoscut parțial: în diploma de la Romula doar gentiliciul, [*Se*]mpronius, iar în diploma de la Eining câteva litere din partea finală a cognomenului, [...]CIIO (ablativ). Dar cele două litere I (din cea de-a doua se păstrează aproximativ jumătatea superioară; așa apare redat, în caractere tipografice, în CIL XVI) pot fi mai degrabă hastele unui H; noi sugerăm întregirea [*Grac*]cho, un cognomen foarte potrivit pentru gentiliciul *Sempronius*. Am risca a-l identifica eventual cu L. *Sempronius C[...] Celsus Servilianus Fabianus*, proconsul al provinciei Baetica²⁶, al cărui prim cognomen ar fi tot [*G*]racchus].

Consulii din diplomele de la Eining și Romula pot fi deci [*L. ? Se*]mpronius [*Grac*]chus și L. *Aemilius Froni[inus]*; ei își vor fi îndeplinit această magistratură în ultimele luni (conform diplomei de la Eining) ale anului 167 (?).

¹⁵ AnnÉp 1942–1943, nr. 1. Cf. Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen*, Bonn, 1977, p. 196 („Da der Prokonsulat des Senators in die Zeit zwischen 179/180 und 184/185 gehört, fiel sein Konsulat frühestens etwa in das Jahr 164“); Thomasson, *LP*, col. 231, nr. 160; M. Corbier, în *Tituli* 5, p. 727.

¹⁶ Vezi de asemenea J. Morris și M. M. Roxan, *ArhVestnik* 28, 1977, p. 299 sqq.

¹⁷ CIL XVI, 104; RMD 47 (=IDR I, 17).

¹⁸ RMD, 102–103; vezi și CIL XVI, 107 (=IDR I, 15).

¹⁹ CIL XVI, 108 (=IDR I, 16).

²⁰ RMD, 64 (=IDR I, 18).

²¹ CIL XVI, 120.

²² CIL XVI, 121.

²³ RMD, 120–121.

²⁴ CIL XVI, 123.

²⁵ *Supra*, nota 15.

²⁶ Menționat *supra*, nota 9.

Textul fragmentului de diplomă de la Romula se poate reconstitui astfel:

Intus:

.....

A(nte) d(iem).....

[L. ? Se]mpronio [Graccho]

co(n)s(ulibus)

[L. Ae]milio [Frontino]

.....

Extrinsecus:

.....

[C. Pomp]oni [Statiani]

[L. Pulli] [Zosimi]

[P. Ocili] [Prisci]

.....

UN FRAGMENT DE DIPLÔME MILITAIRE DE ROMULA

RÉSUMÉ

Il s'agit d'un fragment de la *tabella II* (marge gauche du diplôme).

Sur l'*intus*, après l'indication *a(nte) d(iem)...*, suivent les noms des consuls en charge: *[Se]mpronio* et *[A]emilio* (à l'ablatif). Sur l'*extrinsecus*, on conserve seulement la partie finale du *nomen* d'un témoin (au génitif): *[C. Pomp]oni [Statiani]*, présent dans les diplômes militaires entre 154–167.

Une étude poussée de cette épigraphe, bien que très fragmentaire, détermine les auteurs de reconstituer avec probabilité les noms des consuls (*L. ? Sempronius Gracchus* et *L. Aemilius Frontinus*) datant de l'époque du règne commun de Marc Aurèle et de Lucius Vêrus, voire même de la fin de l'année 167.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Fragment de diplôme de Romula (*tabella II*: 1 *intus*, 2 *extrinsecus*).